

Проза

проза

Сяргей Рублеўскі

...прапрачое слова – азіміна,
усе астатнія – пасъпешлівая ярына...

Съляпыя слова

пра незваротна стражданы і нанова абязаны рай

Рай — бліжняе неба ўяўленъня чалавека пра ідэальнае жыцьцё. Яно можа быць і на адлегласці выцягнутай рукі, і на адлегласці мары.

Дзіцёнак падчас смактанъня матчынай сіські асадодна паціскае яе неслухмянымі пальчикамі, нібы толькі што аддадзеную звышай мураговую купіну. Ён яшчэ амаль не адчувае, хіба што шлуначак падказвае, хады часу і зусім ня ведае, што ў ягоных грудзях б'еца заведзенае на ўвесь астатні працяг сэрцайка.

Рай найлепш дзеліцца на дваіх, а, мусіць, і толькі на дваіх. Шкада, што пра гэта няма ніякіх съведчаньняў Адама і Евы.

Праз грэх чалавек адлучаецца ад раю, нібы тое

немаўля ад матчынай сіські, і так жа ня можа ўцяміць, што гэта незвартна. Бянтэжыцца, пакуль ня звыкненца.

Грэх мяжуе нашае жыццё, але не ўяўленьне. Яно непадуладнае ні падзелу, ні якому-кольвецы абцісканыню. Ці мелі Адам і Ева ўяўленьне, калі жылі ў Эдэмскім садзе? Цяжка даўмець. Але што ўяўляць, калі ўсё ўрэчаіснена? Да грамулькі! Уяўленьне ў чалавека зьявілася потым, з ягонага заўсёднага памкнення вярнуцца ў рай. Паўстала бруістае мроіва з галаграфічным відзяжком — як там было ці хацелася б, каб аднавілася вось так.

Калі маці да працінаючай ейную істоту дрыжакі адчувае трошкі цьвердаватае пацісканьне дзіцяткавымі дзёсенкамі цмочкі, дык і ёй міжволі згадваецца ўяўленая, але ўсё ж, здаецца, і часткова прыпомненая райская купіна, на якой засынаў Адам.

«Магчыма, за небакраем ёсьць брама раю?..» — напісала адна беларуская паэтка. А Хрыстафор Калумб верыў, што небакрай там, дзе акіян ужо нікуды не цячэ, бо час спыніўся, зраўняўся з вечнасцю...

У памкнені да гэтага «краю» Хрыстафор адкрыў Амерыку. Як напісаў Абелль Пасэ, у гушчары зялёнага буяньня ён адшукаў найвялікшую кашлаціну і напяў на ейныя сукі гамак — у шатах «дрэва жыцця». Скінуў з сябе вонратку, да апошній ніткі, — у раі каго саромецца(!), абарыгенаў палічыў за анёлаў... Своеасаблівай праекцыяй аблуды на толькі што адкрытыя далёкі бераг запанавала сущешанасць. Хоць і ненадоўга, але ж рэальна адбітым з уяўленьня вобразам...

Аблуда аднаго чалавека, здараецца, праз гравітацыю адвечнай мары перадаецца мільёнам, робіцца неўміручай. Амерыку і па сёньня многія лічаць спраўджаным на зямлі раем. Толькі без анёлаў...

Рай — на дваіх? Хто ж гэта наважыцца так абмяжоўвацца, калі ўяўленьне пра яго і надалей расцягнуваецца па ўсіх людзях парушынкамі, нібы тая шчодра сыпанутая зъверху манка. О, колькі нас прылучаных! Спробы вялікіх зямных паходаў у прадчуты рай ніколі не перапыняюцца! Адна з самых запаміナルных — хада па дарозе, якую наўпрост пракладвалі ў камунізм. Яна павінна была завяршыцца ў 2000 годзе ад нараджэння Хрыстова, але нешта не заладзілася ў жывёлагадоўлі, выплаўленыні чыгуна... Праўда, аднойчы зрушаныя людзі і на хвілінку не прыпыніліся на абязаным рубяжы, каб хоць дарожны пыл абрэсці, пайшлі далей. Дарога не дae магчымасці разважаць, хіба што — азірацца па баках. Які ўжо там гамак пад шатамі... Наперад! Крок роўны — шлях «навукова» ўбрукаваны, не спатыкнешся...

І анікай праекцыі звышай, праз душу, у сувязі з Ім. Усё гарызантальная, усьцяж, за далягляд.

А там — кожнаму па жытловаму кутку, кожнаму — колькі захочаш, нават калі ня можаш і злыёгку працаваць, ня кажучы ўжо — пад потам, як наканавана ў ѿ пісьме і нават у аксіёмах дарвінізму.

Лацьвей было б мне: сядзі, глядзі ў акно ды пішы сабе...

Абы ня быў запатрабаваны ад усіх «метад райскага рэалізму»...

Прапокам наканавана масыціць слова пра хутка ці калі-небудзь ма-

ючы адбыцца рай. Пра занядзядзе, згубу, канец съвету праз няведаньне людзьмі меры ў спажываньні, дубаломства ў адносінах да прыроды – нялюба слухаць. Як пашчасціць жыць бестурботна, раскажы, дзядзечка, казку нанач. А сон і будзе спраўданым абяцаньнем.

Не кры́дуй, дзядзечка, што назаўтра зноў папросім пра тое ж самае. У сваёй Айчыне прарок – той, хто абяцае найбольш настойліва і шматкроць.

Толькі пакліканы Усёмагутным Месія прыняты адразу, а потым і назаўсёды, ва ўсім съвеце.

Абяцанае Ім – за межамі рэчаіснага, і нават самага съмелага ўяўленъня. Як у сyne ўсё адно.

Лязо імгненъня ў бязылітасна адсякае пачатак, каб быў працяг. А ў ім – у коканавай абгортцы веры съпяліўся мяцлік апошняй надзеі.

Можа, адсутнасць якіх-кольвечы прыкметаў часу і ёсьць неўміру-часць? Нічога не раздрабняеца, не гніе, нікто не канае, некуды бегчы, каб задыхацца і спазыніцца... Усё спраўдзілася, усе сустрэчы адбыліся. Так і за бруеньнем першаіснай эдэмскай плыні, якая давала пачатак чатыром рэкам, лічы, немагчыма было прасачыць: усё ж спрэс толькі квітнела – каб табе хоць адна апалая лісьцінка ці трэсачка (адкуль?) на паверхні вады...

У раі не пачынаеца час, ён туды съякае, як рэкі ў акіян. Яго няма наперадзе, таму што рай заўсёды і ёсьць будучыння.

Усёмагутны адмераў час суцэльна, а мы, рызыканты, дзеля шчасція гатовы і жыцьцё аддаць за адно непаўторнае імгненъне...

Але хто калі сказаў: «Каб хоць якое імгненънейка пабыць у раі...» Наперад ведаем, што немагчыма. Ягоны (Ягоны!) надзел – вечнасць!

Чалавечая памяць – спраўджанае ўяўленъне пра неўміру-часць, а значыць – і рай. Памяць пра сваіх спачылых продкаў мы і трымаем іх душы ў тых недасяжных надзелах. Калі ёсьць супаддзе з Ягонай волія, вядома.

Летапіцы, гісторыкі, краязнаўцы – анёлы-ахоўнікі, якія насуперак забыцьцю выйшлі ў дазор людскіх абсягаў, пазначаных родным, аб'яднальнічым словам.

Каханыя і ўдзень любяць захінаць вокны цяжкімі шторамі, апінацца ў атуленъні цемры. І ўсё дзеля таго, каб відарыс райскай купіны люстрравалі ня сонечныя промні (неус্বядомлена-абачлівае разуменъне немагчымага), а гарачыя міражы ўяўленъня. Свой рай насуперак Выраку! Дарма што склеены ўзьбітымі вяршкамі асалоды.

Цемра – абстракцыя, у якой прыхавана ўсё на съвеце, у тым ліку і пачатак новага, няхай сабе і непрадбачанага тварэнъня.

Пра спадчынны грэх усё забыта. І згадаць немагчыма – у цемры Кнігу Кніг не чытаюць. Але можна зъесьці яблык – па кусаначку, перадаючы з рук у рукі, і выпіць меру вінаграднай весялосці – па глытку. І зыліца ў адно, каб не адчуваць асуджанай часам нікчэмнасці свайго цела.

У аблудным раі столькі зъдзіўленъня, столькі адчуванъня сваёй год-

насыці і запатрабаванасыці, столькі надзеі і запасу часу (таму што ён незадважны), нібы ў немаўляткі, якому ўпершыню падторкнулі пад шчаку згадку пра райскую купіну.

Разъвітваца з грахаводным цяжэй, чым аддаваца веры ў ідэальнае.

Дарма, што наперадзе немінуча зазеўрыць іншая цемра, створаная не са сваёй, а з вышніяй волі. І давядзеца азірнуцца на пражытае, каб убачыць хоць які знак надзеі. Каб съмялей перайсьці мяжу ўяўленьня...

...умеем, умеем зацята-імкліва набліжацца да апошняй рысы. Як не ў сябе, смокчам тыгунёвую цыгаркі, жлукцім атрутныя, дарма што падвясёленыя градусамі напоі; бяром адзін аднаго за чубы, каб у рэшце рэшт што-небудзь дробнае падзяліць не па справядлівасыці – нават цаной жыцьцю; ня ведаем меры ў наедку і таму прыдумваем усё новыя і новыя найсмачнейшыя стравы; ня маём дастатковай съмеласыці і мужнасыці быць сабой, і таму ня можам жыць без куміраў; на роўным месцы ўчыняем звадкі з бліzkімі, суджанымі, сябрамі, каханымі; так апантана імкнёмся ў натоўп, асабліва, калі ён гарлае адно і тое ж; так звыкліся з абыякавасыцю да Слова, нібыта яно – вецярковая шалупінка ад цыбуліны; так неабачліва выракаемся нацыянальнага, усё адно як кляйма д'ябла; так зацята ваюем, што іншым разам забываєм за што... Зынішчаем сябе, гробім, каб на апошнім парозе таропка разгарнуць згадку пра рай, як дзіцёнак разгортвае навагоднюю цукерку.

Мы, крывічы, напэўна, больш, чым хто, верым: съцяжына ў рай ляжыць праз агонь. Таму і апранаэм сваіх нябожчыкаў у лёгенькае. Жанчынам – адну спаднічку, мужчынам – тонкія нагавіцы. Падушкі не пухам набіваем, а сухім бярозавым лісьцем, каб нічога не смылела, раптоўна пыхнула – і...

Дабраахвотная адзінота – відавочнае адмаўленыне ад «класічнага» раю, разлічанага на дваіх. Творцы самаўпэўнена сыходзяць у яе, каб адцурацца змушальнай, аднолькавай для ўсіх зададзенасыці ў съвядомасыці. Праўда, ведаюць, што можна вярнуцца: зладзіць неабавязковую гаману з людзьмі, патаўчыся, як камар, у натоўпе, схадзіць на які фэст ці ў тэатр – паглядзець, як людзі ўмеюць падрабляць жыцьцё, або на мітынгу паслушаць самаўпэўненых празарліўцаў, якія ўмеюць масыцца чужымі лёсамі бойную дарогу ў свой уяўны рай...

А потым можна зайсьці ў кафэ, прыторкнуцца дзе на ўскрайку, замовіць чарчыну добрага віна і пабыць з заўсёднікамі і ў той жа час адпречна ад іх. Прылюдна дастаць на столік недапісаны тэкст, нібы ты ў Парыжы, а ня ў Віцебску (хоць гэта адно і тое ж), ды заглыбіцца ў рукапіс. Каб раптам згадаць, што ў творчасыці ты заўсёды адзінокі, як Бог. І тут жа апамятацца, ачомацца, нібы восаў са жнівенскіх грушай, праганяючы фанабэрлівую думкі: маўляў, гэта ўсяго толькі літаратурнае парадаўнаныне і было б больш правільна згадваць Яго ў гэтым кантэксце з малой літары, як і павінен малопашка са съляпымі словамі.

Але чым больш асвойваеш самім сабой спагадліва адшчодраныя на-дзелы, тым глыбей разумееш: а ўсё ж і яны ў рэшце рэшт – з Божай

ласкі. Бо менавіта ў гэтых надзелах адзіноты, як нідзе, пачынаеш адчуваць: яшчэ кропелька – і спазнаеш рэчаісныя прыкметы сваёй души. Кропелька – і намацаеш яе межы, у якіх і адкрыеца сэнс жыцьця.

Жанчын не турбуюць пошуку раю. Ім дастаткова шчасьця.

Бывае, трохі і паверыш пісьменьніку, таксама грахаводніку, які съцвярджаў, што ніхто не выганяў нас з раю, самі сыходзім і самі вяртаемся...

Вяртаемся! Падхопленыя памяцьцю прыўкрасныя драбкі перажытага ўлагоджана сашчыльніваем разуменнем іх гарманічнай дапасаванасці, мазаічна складваем па абрысу збольшага апісанага высокага Ўзору. А «шкельцы», якіх на наш разум не стае, дарабляем са свайго разумення і паспешліва, без прымеркі ўстаўляем на вольнае месца ў вітрахы.

Уяўленыне – немаведама як атрыманы ў дарунак Божы інструмент. Толькі б не параніцца з няўмельства!

Палітыкі зазвычай ведаюць самы кароткі шлях да зямнога раю. Толькі прайсьці яго немагчыма.

Ёсьць народы, якія больш за іншых прагнуць райскіх шчадротай. І з гэтага надзіва прагматычныя.

Плыць! Па ўлюбёнаі Касплі! І ў кожнай бруйцы адчуваць сашчэпленасць імгненінья у непарушнасць вечнасці.

Рачная плынъ заўсёды набліжае да ўзьмежкаў першага і ні з чым не параўналнага, непаўторнага прытулку. Дарма што Каспля – гэта не Фісон, не Гіхон, Хідэкель ці Еўфрат, якія выцякалі па сутнасці з райскіх надзелаў – адгаліноўваліся ад магутнай цудатворнай эдэмскай плыні. Куды ж той плыні дзецца з пакатых абшараў – толькі бясконца дзяліцца на цуркі ды няспынна кружляць па Зямной кулі...

Фісон, Гіхон, Хідэкель, Еўфрат,... Каспля... Усё ў скразным сугуччы цурчаныня ды перазовах словаў.

Калі Фісон абцякае зямлю Хавіла, дзе золата (і золата добрае) і камень онікс, дык Каспля абцякае зямлю Крывічоў, дзе – Крывічы!

Лацьвей быць і на ўскрайку! Па кропельцы, крошцы, па драбку, парушынцы аблачыннага пачуцьця распазнаваць таямніча дадзеную і таямніча зыніклую суцэльнасць.

...А на карме лодкі, як зазвычай, – мой сябра Пётра. А над намі – ахоўны покрыў апостала Пятра, святога бацькі ўсіх рыбаловаў. У нашых руках – съпінігі і ўмельства. Вунь за тым паваротам, за тым перакатам, за тым камянём зараз пругка заб'еща на лёсцы вяртлявая рыбіна і графічна выявіцца ў сонечных промнях абрыйсам Ягонага незабыўнага знака, нагадае Ісуса. Дык шчасльіва ўсьвядоміш: на асвоены табой запаветны ўскраек сягае праекцыя ўсяго зычліва дадзенага таксама Бацькам-Богам, разам з выратавальнай верай.

Калі я браўся за гэтае эсэ, амаль адразу зразумеў, што яно напішацца толькі съляпымі словамі. Дык назва да тэксту прыляпілася лёгкай сылінкай. А калі заглыбіўся ў рукапіс, яшчэ больш адчуў сваю съляпізну.

Пісаў па выхадных, бо некалі за работай, нецярпіва чакаў іх – так карцела... Дапісваю сёньня, у нядзелю пасля сьвяткавання Раства. І нават учора заманьвалася сесыі за стол, але атрос рукі, бо грэх, а да таго ж за съвяточным съняданкам выпіў віна.

Колькі разоў, калі я клаў перад сабой недапісаны аркуш, ня згадваў заканчэння, каб прадоўжыць. А перачытваць нанова недапісак зусім не хацелася, здавалася амаль што прынукаецца.

Съляпія слова спалучаюцца навобмацак: ня тое што тыдзень, колькі хвілін – і паспрабуй накратаць наступнае цераз прамежак свайго літаратурнага небыцця.

Съляпія слова зусім слаба, ледзь-ледзь нітуюцца з рэчаіснасцю, хіба дзеля таго, каб не згубілася пазнавальнасць тэксту. І з уяўленнем слаба нітуюцца – танюткімі карэнчыкамі асацыяцыяй. Якія нашыя веды і якая нашая вера... Асабліва, калі азірнешся на пражытае...

Чаму ж тады так хораша на душы? Так утульна-адзінока ў съценах свайго канторскага прытулку, у якім адмежаваўся ад спакусаў. І нават тахканыя гадзінніка, безгустоўна аздобленага гіпсавымі, пафарбаванымі пад бронзу анёламі, не чутно...

Гэтую адзіноту, як цурбак напалам, разьбівае толькі тэлефонны званок жанчыны, якая ўсё яшчэ кахае мяне. Распалавіньяе на дзіве адзіноты – яе і маю. Ды і то ненадоўга.

А, можа, і ня трэба думаць пра рай? Можа, дастаткова шчасціця? Тым больш, што Бог шчодра адараў цябе мажлівасцю пісаць падбеларуску...

З нясшытага літаратурнага дзёньніка

Некаторыя мае аднавяскоўцы, тузачы, падганяючы каня, выгукваюць ня звыклае «*Но!*», а «*Нэ!*» Такі своеасаблівы цыганскі акцэнт у кароценькім воклічы. Сёлетній восенню вяртаўся я з рыбалкі вясковай ваколіцай, па церазьмежыцы людскіх агародаў. На адным з іх завіхаўся малады хлопец, дык ізноў пачуў, як, нібы пуга, узъяляе над непаваратлівым каніскам: «*Нэ! Нэ!*»

І які ж вокліч больш трапны? – падумай я. У «*но*» – закругленасць цярлівасць моўнага акадэмізму. А яшчэ – кольцевая завершанасць стомы – «*О*»: маўляў, ня толькі ты, мой конік, стаміўся, але і я, аратай, таксама.

«*Но!*» разлічана на абцісканье вушэй каніскі, накідваеца на іх, як супоневая зашморгалка.

Іншая справа – «*Нэ!*». У ім – прадчуванье далёкага рэха – э-э-э... Разылік на абсяг, даляглід, далёкую дарогу. Ай, на-нэ, на-нэ... Аратай воклічна сумуе па неабачліва перапыненай доўгасяжнай вандроўцы.

А я трохі дзіўлюся з сябе: перамена ў адной літарцы змушае хадзіць вакол прыдуманай тэмы, як ката вакол недасяжнага збанка са съмятайнай. І гэтае кружлянне ўсьцешвае...

На жалобным стале з прычыны съмерці былой жонкі прамаўляе састарэлы, съсіvelы чалавек. Як водзіцца – добрыя слова на дарогу нябожчыцы і падзячныя – сыну, які запрасіў на хаўтуры. А хлопца ж не-

барака кінуў на волю лёсу яшчэ немаўляткам, сышоў з сям'і да маладзейшай. Дык і прамаўляе – нібы вініцца. І сярод іншага: «...І сын харошы чалавек.»

Разанула па душы гэтае выслоёе. Сын жа адзіны, неадпрачны, учэплены ў сэрца каранямі незаменнай повязі. А тут адчужаная адзнака, збоку. Прытым з прытоенным у глыбіні душы разылікам: «харошы», паднясе і мне, калі знемагу, кварту вадзіцы...

Пашкадаваў я састарэлага бедака.

Спаць на плоскасці – на падлозе, насыціле, у чыстым раўнюткім полі... Адыходзячы ў валадарства Марфея, не загрувашчваць зрокавую памяць якімі-небудзь побытавымі дробязямі – там, нітавым карункам на падушцы (акурат пад шчакой), выразанай на драўляным біле ложка рэльефнай аздобай ці яшчэ чым. Аддаваць несьвядомасці душу амаль цалкам вылушчанай з прыемнай хатній атуленасці, у рызыкоўным адцураныні, як перад апошнім шляхам. Ды рэдка хто так аскетычна спрактыкоўваецца. Слабое цела, а праз яго і душа, прагнє гэтага мяккага атуленыня, шчасліва спазнанага з першых гадочакаў, з матуліных ручак.

Хіба што ваяры адыходзяць у апошні сон на «плоскасці» – канаюць у полі, працятыя скразной адзінотай... І няма ім сухехі, апрач кроўнай параднёнасці з Радзімай.

Але і на вайне бывае інакш... Прывівалі аднаго віцебскага мальца ў войска ў 1944-м, пасля частковага вызвалення краю – акурат гадкі падасьпелі. Першы бой прыняў ён непадалёк ад родных мясыцін, можа, кіламетраў за сорак, і, неабстраляны, быў надта цяжка паранены. А палівы шпіталь наступоўцы загадзя абладзілі ў суседній з роднай вёсцы. Дык маці, як прывезылі небараку, пабегла да яго наўпрост, съцежкамі, прышіскаючы да грудзей, нібы немаўля, мяккую, поўна насыпаную пухам падушку. Ведала ж: у шпіталі такіх нямашака, а ў тым пуху – і пяшчота, і спагада, і цеплыня, і стоены зычлівы сон з роднай руکі...

Паміж съмерцю і сынам заўсёды ўточыцца матчына рука. Калі толькі падасьпее. І съцісьне ту ў «плоскасці» у шматок.

Мой сябра-скульптар у малалецтве жыў у аблозе нішчымніцы пад наглядам бабці. І ўжо тады адчуў сваё пакліканье.

– Бабуля, купі мне пласціліну, – прасіў ён раз-пораз.

– Унучак, а тады ж малачка ня будзе за што купіць...

– А мы вадзічкі пап’ём!

І на съмерць – вадзічка, апошнюю смагу прагнаць, і на яшчэ няўцямыне даўгавечнае жыцьцё ў творчасці.

Спачатку ня можаш зразумець маму ў яе велічнасці, потым — каханую жанчыну, у яе велічнасці, потым зноў маму.

Маці і пры съмерці думае пра сына ці дачку. Да апошняга імгненьня застаецца ў пажыцьцёвым пакліканыні.

Заўсёды даволі духоўнай прасторы, каб адчуваць свабоду слова. Бо яна, гэтая прастора, ня столькі звонку, колькі ўсярэдзіне цябе.

Хвароба лепш за ўсё дробіць чалавечы час на імгненъні.

Жаданъне пісаць бывае поклічным, як абавязак, калі ты хочаш перайначыць словам жыцьцё людзей, цэлай грамады. А бывае – непазъбежным і пры тым даволі слабым – калі ты наважыўся выштукаваць, абладзіць у прасцягах уяўленъня свой съвет ды засяліць яго ролевымі аскепкамі пачутых і ўбачаных людзей. Съвет гэты, для цябе незаменны і неабавязковы адначасова, бо патанае ў Божым, як асабіста няўдала створаная Атлантыда.

Зноў і зноў ламаю асадкавыя пёры. Бывае, і бяз дай-прычыны ляціць з рук самапіска – ды ў падлогу, і абавязкова пёркам. Маўляй, аніякіх штыкоў ці чаго прыраўнянага да іх твайму роду ня дадзена, усё вострае па-сялянску скіравана ў зямлю.

Сузіральнік каханъня мала што пра сябе ведае. Усё больш пра жанчын... А калі пра сябе, дык у жанчыне.

Народ ня верыць сваім прарокам таму, што нехта прыдумаў уключчаць іхняе слова ў школьнія праграмы.

Далікатная абраза: сказаць празаіку, які калісьці пісаў ці зредчасу піша вершы, што табе вельмі падабаецца ягоная паэзія.

Мужчынскія рукі на адзін градус халаднейшыя за жаночыя. Такі запас спакою, каб не выпярэджвацца ў жарсыці.

Праўда звузілася да перамогі ў палітычных гулях.

Кіно. Невысокі гаўбец навісае над столікамі кафэ, якія выстаўлены на вуліцы. За адным з іх п'е каву прыгожы мужчына. На гаўбец выходзіць яшчэ зусім маладзенъская красуня з тазікам бялізны ў руках – наважылася разьвешаць на сьвежым ветрыку. Позіркі іх сустракаюцца і, мусіць, ужо ня першы раз. І тут дзяўчына, хітра пазіраючы на спазнанага ўхажора, найперш вывешвае на вяровачцы вузенъкія бялюткія трусікі. Своеасаблівы знак пераможнай здачы цноты. У жанчын усё, што ні вазьмі, пераможнае.

Ідзём з Петраком па прывакзальнай плошчы, трохі падвясёленыя півам, ахвочыя да неабавязковай гутаркі. І гэтым борзыдзенъка скарысталася купка цыганак – абкружылі, пачалі прапаноўваць паваражыць... І, вядома, усялякім чынам вымантэчваць гроши. Мы жартаўліва і ў той жа час з пэўнай аbachлівасцю трошкі падтрималі размову.

– Ты, па ўсім відаць, начальнік, – сказала пра мяне маладзенъская цыганка, пазіраючы на партфель, з якім у горадзе я амаль заўсёды. – А твой сябра хутчэй за ўсё аграном, – падоўжыла яна свой рэй.

Мы перазірнуліся з Петраком і хуценька пачалі разьвітвацца з чарнавокімі празарліўкамі.

– І як дазналіся, што аграном?! Як? – ня мог супакоіцца ўстрывожаны сябра.

І сапраўды, як? Можа, больш асьцюкаста растапырыўся ў ім піўны ячменны колас?

Бацька не даецца съядомасьці адразу завершаным вобразам. Мусіш дапаўняць, выладжваць у сугуччы са сваёй душой. Вобраз бацькі – трошкі. Бога-айца – амаль цалкам.

Ёсьць цэлая кагорта пісьменьнікаў, якія апавядаюць пра сваіх герояў на тле бядотнай нястачы, непазбыўнай нішчымніцы, скразной нядолі, ад якой нельга адкараскацца і праз стагоддзе. У такіх варунках і адбываюцца высокія духоўныя высілкі іх герояў ці, наадварот, падзенъне ў прадоныне чалавечай нікчэмнасці. І вось што адметна: з вядомых мне такіх пісьменьнікаў большасьць — габрэйскага паходжання. Нядаўна прачытаў і далучыў да іх Бернарда Маламуда. А згадаем Іцхака Лейбуша Пераца: раніцай, перад тым, як ісьці ў школу, брат і сястрычка плачуць — адна цыбуліна на дваіх для падслікаванья падчас урокаў... Каму на гэты раз дастанецца?..

А наш Змітрок Бядуля з яго «Пяцьцю лыжкамі заціркі»... Як балочашчымліва.

Мусіць, габрэі вастрэй адчуваюць першаісную мяжу жыцьця – на ўскрайку галечы, дзе ружовыя мроі аблятаюць, як першацьвет на марозе...

Багатае ўяўленыне ў такой прозе падобна на вычварэнства, зусім натуральныя для яе – вастрыня перажыванья і суперажыванья. Вышэй і багацей уяўленыня тут – асабісты горкі жыцьцёвы досьвед.

У студэнцкія гады ў мяне быў сябра, які ледзьве зводзіў канцы з канцамі – бацькі мала чым маглі дапамагчы. Я часта пазычаў яму гроши, балазе, маці мая з паляводства пайшла ў цялятніцы, каб больш атрымліваць. Яўген вельмі проста дзяліў людзей на добрых і дрэнных: зажылісты, сквапны – дрэнны, шчодры, заўсёды гатовы дапамагчы – добры. Беднасць дае прастату разуменяня людскога сьвету.

Яўген больш, чым я, любіў творчасць Васіля Шукшына.

Шмат у якіх фільмах знятыя эпізодзікі з ліфтам.

Вертыкальныя, яшчэ і з выкарыстаннем лесьвіцы. Напрыклад, узьнімаецца на ліфце злачынец, а паліцыянт з усіх ног, з усіх уздыхаў і выдыхаў, пераскокаючы цераз адну-дзве прыступкі, зацята яго даганяе. Такім чынам лацьвей паказаць палкую рашучасць у барацьбе са злачыннасцю. «Вертыкальны варыянт» можна скарыстаць і дзеля паказу жарсыцевай напругі закаханага. Вось ён, не раўнуючы як той паліцыянт, даганяе ліфт з пакрыўдженай прысушніцай сэрца, з гарэзьлівай насымешніцай ну і г. д.

Каб яшчэ больш устрывожыць гледача, можна паганяць кабіну з паверху на паверх, даць уволю набегацца добраму чалавеку, ці дрэннаму, напрыклад, забойцу, які наважыўся ў ліфце зньявецыць сваю ахвяру.

Але мне больш даспадобы тэатральны варыянт, калі ўсё адбываецца ў гарызантальнай плоскасці. Як на сцэне. А дзъверцы ж ліфта, асабліва

вялікага, паволі сыходзяцца з бакоў, нібы тэатральная заслона, і зашчамляюць у нашай памяці якую-небудзь мізансцэнку.

...Кіно. У перапоўненым людзьмі ліфце ў шпіталі едзе па сваіх сумных справах съмяротна хворы чалавек. Ён – невылечны жыцьцялюб, які ўмее радавацца кожнаму імгненіню. Астатнія – выпадковыя людзі: кабеты, мужчыны, занураныя ў свае клопаты, усе – надзвычай посна-сумныя, на тварах – закамянеласць будзёншчыны, застыгласць чаканьня невядомага. Наш герой, які стаіць на першым плане, адчувае гэта плечукамі, з прыкрасыці перасмыкае імі, нібыта паміж лапатаک съярбліва прабягаюць мурашкі. Гэта доўжынца колькі гнятлівых імгненіньня. На адным з паверхаў ліфт спыняеца. Выходзіць толькі асуджаны лёсам жыцьцялюб, і, пакуль дзъверы стоеныя ў сваіх гнёздах, прамаўляе:

– Ведаеце, у мяне ёсьць адна ідэя. Давайце сустрэнемся ў гэтым жа складзе, на гэтым жа месцы роўна праз год!

Такое разбурэнне лятучымі іскрынкамі гумару статыкі абыяка-васыці...

Але ўсё дарэмна. Людзі нязрушна застаюцца ў сваёй непадуладнай аніякаму раскатурхванью звыкласці. Дзъверы зачыняюцца, а больш дакладна, тэатральная заслона захінае скамянелыя твары. Пакуль гэта адбываецца, міжволі думаеш пра раздробленасць сьвету. Скрушна. А наш герой, які застаецца на скразьняку сусветнай самоты, і тут разъздімае ў сабе жарынку жыцьцялюбства:

– Ат, не прайшло, – прамаўляе з усьмешкай ды ідзе па сваіх справах.

Геніяльная сцэнка. Цалкам тэатральная. Радзімка тэатра на кінематографічным экране нязводная.

Як лёгка выдыхнуў пра сваё месца ў белым сьвеце Аляксандр Твардоўскі, які, дарэчы, лічыў сябе беларусам:

...был здесь и отметился галочкой.

Можа, трошкі і гульліва сказана, з ахавальнай самаіроніяй. Напэўна ж, ведаў чалавек, ня мог ня ведаць, што тая «галочка» не надрапаная цераз сілу цвічком, а выведзеная зусім прыкметна, нібы фламастарам. Але ж якое абачлівае ўсьведамленыне абмежаванасці нашых слоўных выслікай!

Калі Аляксандр Салжаніцын апублікаваў у «Новом мире» сваю знамітую аповесьць пра Іvana Дзянісавіча, усхваліваны, узбадзёраны рэдактар Твардоўскі прапанаваў замачыць гэтую адметную падзею. Той жа рашуча адмовіўся: маўляў, некалі, час дарагі, работа чакае... Яму, Салжаніцыну, так карцела нават цаной свайго лёсу (замешаным у тым ліку і на вялікай крыўдзе) спраўдзіць прадчуванье свайго прадвызначэння. Я не кажу пра пакліканыне, бо ў сацыяльнай куламесе (гаворка ж не пра нацыянальную Богададзенасць) ня можа быць прароцкай пакліканасці, толькі – прадвызначанасць. А ў ёй слова не азімае, на будучыню, а толькі – яравое, для прычаканай вясны. Ды яшчэ і трактар ня той, на якім лацьвей араць, а са сьпіцавымі «чырвонымі» душазубнымі коламі... Выкращыць, выламаць бы, выбіць – чаго б гэта ні каштавала(!) – хоць колькі тых сьпіцаў...

Вось па сутнасці больш-менш (і толькі!) акрэсленая два полюсы літаратурнага быцця.

У да ўсяго звыклага беларуса ўсё прасьцей.
Кульнём па чарцы, сябры?!

Жанчына-рэдактар – гэта незабыўна. Закручваеш вербалльную куламесу, узвіхураеаш кветкавы пылок словаў, каб з якога-небудзь новага апладнення зъявіўся вобраз ці хаця б ценъ самачыннага съвету. Дарма, што ня Божага, але ж таксама незаменнага...

А яна і кажа:

– Крывавата напісана... І накручана, трэба прасьцей, адсякаць ўсё лішняе...

А што лішняе? Тое, што ня ўкладваеца ў матрыцы такой абжытай рэчаіснасці?

Жанчына-рэдактар, напрыклад, ні ў якім разе не прапусьціць праз сваю съветапоглядную брамку твой опус пра рай. Яна проста ня верыць, што райскія купіны можна ўяўіць, вымысьліць, таму што ўпэўненая: ніадкуль Адама з Евой не выганялі, рай як быў на зямлі, так і застаўся, трэба толькі ў чарговы раз перастаўіць мэблю. І наогул, прыгожым пісьменствам займаюцца мужчыны, якія ня ўмеюць нармалёва жыць, гэта ў іх такі своеасаблівы комплекс – звужаць душу да плоскасці паперы.

Жанчына-рэдактар – найгоршая каханка для пісьменніка, штодзень будзе раўнаваць да Літаратуры.

І так, нібыта незнарок, спытае:

– Што ты, яшчэ адну кніжку сабраўся пісаць? Можа хопіць?..

Маўляў, якой трасцы, калі я пад бокам!

Але вось што дзіўна: кніга, якую адредагуе жанчына-рэдактар, робіцца куды больш пераканаўчай.

Жанчына-крытык падобная на маю жонку. Яніна любіць разгадваць крыжаванкі пасыля мяне – падабаеца ёй упісаць у вольныя клетачкі колькі словаў і гэтым пацвердзіць: я трошкі разумнейшая за цябе, вось, зірні...

Жанчына-крытык прачытае твор пісьменніка і сваім артыкулам-водгукам даказвае аўтару, што ведае нашмат больш пра літаратурных герояў ды і пра яго самага – таксама.

Яна, руплівіца, заўсёды шмат чытае кніжак, вельмі шмат, дык, ведама ж, куды больш разумнейшая за тых, хто іх піша.

Галоўнае, каб не ўпадабаўся каторы з пісакаў. Тады – бяды, «аб’ектыўнасць» прападзе.

Жанчына-празаік... Пасыля гэтага словазлучэння далей стасаваць слоўцы мне надта цяжка. Хіба дабавіць вось што. Як сказала, здаецца, Вікторыя Токарава, мужчына піша, трymаючы ў сэрцы і ў съвядомасці Бога, жанчына – любімага мужчыну...

Нам ня дадзена стаць упоравенъ з Усёмагутным, зразумець Пачатак Пачаткаў, падчас якога толькі і даеца няпэўным Слова.

Жанчына, якая аналізуе каханыне (а міжволі даводзіцца), ўсё адно што распускае вочкі свайго швэдара, да апошняга, і на сіверку рацыяналізму застаеца ў абдоймах дрыжакі. А якая ўжо тут жарсыць каханкі. Становіцца празаікам.

А жанчына-паэт (паэтэса, паэтка – полавае прыніжэнье, якое пры-

думалі літаратурныя артадоксы) вяжа са словаў рэдкі швэдар сваёй жарсыці закаханасці – на голае цела. Усё прасьвечаеца. Неатулене жыцьцё пад позіркамі абачлівых і спавітых перасьцярогай. Словы ёй спадарожнічаюць, але не ратуюць.

Ведаю камптар, але пальцы ня гнуцца, ня бегаюць па клавіятуры – далося сялянскае паходжаныне: з маленства ж учэпіста браўся за касавільна, ручкі плуга, чаранок рыдлёўкі, тапарышча і г. д., замест таго, каб ганяць тыя пальчыкі па музичных клавішах. Дык і маю.

Але і ўцеха ёсьць. Карунак тэксту, які вясёлкавым атрамантам пакрысе выцякае з асадкі, шчыльна і амаль бесъперапынна нітуецца з душой, дае ёй жыцьцё на чысьцюткім аркушы. Інтэгральная спалучанаасць замест дыскрэтнаасці клавіятурнага дзёўбаныня.

Мае тэксты, як сінічка, «дзяйбё» Жанета. «Сыляпым» метадам, механічна, не ўнікаючы ў сэнс – што ёй да маіх узрушэнняў (як, дарэчы, і многім іншым).

Але сёлета адзін аповед, вядома, пра кахраныне, учэпіста залучыў съядомасць Жанеты ў свае абсягі.

– А вы яго заб’яце? – спытала дзяўчына пра майго, прыкутага да цяжкога ложка літаратурнага героя.

– Вядома..., – з абыякавасцю адказаў я, нібы помсцячы за ранейшую Жаніну абыякавасць.

– Тады я ня буду далей набіраць! – крыўдліва надзымула вусенкі заўзятая прыхільніца хэпі-эндаў.

Касавільны, палюкі, тапарышчи...

У пісьменнікаў-фантастаў няма будучыні.

Маё лецішча месціцца ў вёсцы Сасноўка, а наступная па чыгунцы станцыя – Ноўка. Выходжу позынім вечарам на платформу, а тры першыя літары не высьвечвае неон, толькі – «ноўка». Усё звычайнае і незвычайнае ў мяне – у словах: і радаснае зьдзіўленыне, і самота, і прадчуваныне таямніцы, і сама таямніца, і нават пераадоленьне прасторы.

Ці пачуў дзе (кіно), ці прачытаў: нос колеру чырвонага віна... І ўразіла мяне літаратурная спрактыкаванасць аўтара выслоўя. Гэта ўсё адно што прышягнуць увагу да съцёртай капейкі, абнавіць яе вобраз. Усе ж звыкліся са стэрэатыпам: чырвоны нос – значыць піток, не адараўца ад бутэлькі. А тут нібыта пра тое ж, але так цнатліва-проста, нязмушана, без якога-небудзь прадбачаныня (нібыта) даўгасяжнасці асацыяцый – «колеру чырвонага віна»... Трапнае парананыне. Дык яшчэ падумаеш, насуперак звыкласці: пітушчы гэта чалавек ці не? Міжволі падумаеш. Старая асацыяція, у тым ліку і пры твайм удзеле, разбурана, як картачная хатка.

Паэт Давід Самойлаў сказаў, што наша рамяство ў праціраныні шкельцаў словаў. Асьмелюся дадаць: і ў пераліцаваныні старых палітонаў асацыяціяў.

Гэты съвет не пра нас. Гэта мы пра яго.

У канцы каstryчніка паплылі з сябрам са съпінінгамі па Бярэзіне. А ўжо зазімак, з ночы ладны марозік – лёска ў вудзільных кольцах замрзае... Але ж рыбацкая жарсьць шырэйшая за каляндар прыроды. Праходзім павароты, віры, адхукваем лёску, закідваём блешні – каб табе... І раптам на добрай глыбіні зачапілася мая прынада, падумаў, – за траву. Выкручуло лёску спакойна, без якога б там ні было душэўнага ўскалыху. Толькі каля лодкі заўважыў, што напятую струну трохі водзіць у бакі. Вось тут мяне кальнула – рыбіна! А праз колькі хвілін акальнула яшчэ вастрэй: каля паверхні заблішчэў бакамі ладны судак (як потым высьветлілася, вагой без малога два кілаграмы). Затуліў у падсачак ды ўцягнуў у лодку царскую рыбіну. І зароў немачкі, каб падпłyvaў Пятрок дзяліць, дарма што непараўнану, радасьць. Да гэтага ж нам судакі не даваліся. Пару разоў садзіліся на трайнікі, але адчайна ўпарціліся і сыходзілі. Непаўторна наравістая рыбіна!

Дома раскаштавалі мы ўдачу пад добры напой, па-съяточнаму.

А праз дзень-другі патэлефанаваў сябра з Менску і паведаміў, што ў Сафіі выйшаў у съвет таўшчэзны – на 700 старонак – том «Антalogіі беларускай прозы» і сярод твораў нашых выбітных пісьменнікаў – маё апавяданьнейка «Амар». Вядома, я быў усыщашы і нават не спытаў, на якой старонкавай глыбіні пасялілі майго тубыльца акіянскіх глыбіняў.

Дзьве радасьці зыліліся ў адну.

І нават зьявілася спадзяваньне, што які-небудзь чытач-балгарын падчэпіць майго «Амара» няхай сабе не з вялікай радасьцю, але бяз прыкрасы, якая бывае, калі ўздымаеш са дна зборніка дзіравую літаратурную галёшыну.

Пятро Васючэнка... Не Пятруш, не Пятрок, а Пятро. Колавы («о») працяг абяцае бясконцасць літаратурнай дарогі.

У сваіх зацемках Пятро, бывае, скарыстоўвае даволі сумнёўную думку. Гэта ўсё адно што ў падмурак дома замест каменяня засыпаць пер'е. Але ж далей цагліны яго словаў кладуцца добра падагнанымі адна да адной шліфавальнай логікай. І нават выразаныя з антычнага мармуру цэлыя глыбавыя кубы. Атрымліваецца зграбная будыніна, ды яшчэ з выщепленым у адным з пакояў камінам – хочацца зайсьці, падыхаць паветрам, настоеным на прысаку часу. А на тое пер'е і забыўся век свой. У гэтым творчым способе «зашыта» ўсьвядомленая, ці не, абачлівасць. Маўляў, урэчаісьнена ўсяго толькі літаратурная явіца, прылучанае для гэтага слова – не з Пачатку Пачаткаў, а са сваго ўжытку. Лёгкае, як мара...

Прыехаў Пятро па справах у Віцебск. На другі дзень прызначыў сустрэчу маёй каляжанцы.

– Святлана, – кажу, – вось табе ягоныя «Паны», папрасі, каб падпісаў. І каб менавіта – «Сірожу», як мяне клікалі ў маленстве.

Пятро пачаў з роспытаў: гэта яго дзецям? Дарослія? Унукам?..

Відаць, не ўсьведамляе сваю книгу як «чыстую літаратуру», якая не разъмяркоўваецца па ўзроўніце. Дык на «Сірожу» так і не адважыўся.

«Шаноўнаму спадару Сяргею Рублеўскаму са спадзяваньнем...» Ну і гэдак далей.

Вось такі ён, футарал і без таго зашпіленай на ўсе гузікі прадстаўнічай інтэлігентнасці.

Падчас віцебскай паездкі Пятро ўсё ж завітаў у рэдакцыю нашай газеты. І мы парукаліся. Я не ўстрымаўся і падпісаў яму сваю кніжачку. Авохці, што пачалося!

Пятро блізка прыхінуў кніжку да сваіх акуляраў, пачаў ашчадна гартаць, чытаць ейную «метрыку». Здавалася, на ўсё забыўся.

Стаяў я воддалъ і думаў: ніхто яшчэ так далікатна не трymаў у руках маё жыццё. І стала мілажальна на сэрцы... І заганарыўся, што я блізкі зямляк гэтаму праўдзіваму кніголюбу, самому праўдзіваму, якіх я бачыў у жыцці.

Наступным разам падару яму, прыдумшчыку, цмока з радзіннага Лепельскага возера.

Стары рабін, які чыніў абразанье Хрыстафору Калумбу, сказаў (паводле рамана Абеля Пасэ):

– Так, мы адзіны народ, завершаны ўручную!..

Вось і нам, беларусам, варта было б завяршыць сябе «ўручную» (крый Божа, не падумайце, што я маю на ўвазе якую-кольвечы фізіялогію, «удасканальванье» цела). Усё пра мову, няўрэчную інакшым, зашчэмленую паміж дзьвиома плынямі... Але ж на глыбокім віры апынуўся наш Божы дарунак – трэба толькі ўсьвядоміць гэта.

А мама мая ня можа: не любіць «гаганьня», аднекуль зацеміла, што беларуская мова «дапатопная»... А тут яшчэ я пры выпадку, бывае, завяду сваё скрушлівае: маўляў, цяжка, ой, цяжка пррабівецца праз дзірвано абыякавасці і грэблівасці да роднага слова...

– А чаго ты тады ня піша什 па-руську? – пытаецца з сялянскай шчырасцю.

– Не магу. Дрэва ж расьце натуральна, з усёй зямлі, а не ў цабэрачку, як фікус.

Мама задумваецца.

– Усё ж ад Бога... – пераходжу я ў неаспрэчную для яе прастору вобразаў.

– Я ведаю, у Вавілоне мовамі падзяліў людзей Госпад, – знаходзіць неаспрэчную спасылку мама. – Так яно...

Вось і выходзіць: у мове нічога ў нас няма «ўручную», а толькі – з Вышній волі.

Не магу зразумець маміну моўную стылістыку – адкуль што бярэцца, ды яшчэ так нязмушана.

«На двары стала мяккая сънегавіна...»

Шчыра кажучы, цяпер захацелася адрэдагаваць, напісаць ня «сталы», а, можа, «лягла», «выслалася»... Куды мне! Менавіта ж «сталы», узвысілася ў сваёй съцішанасці над паверхній, запанавала.

З маёй дачкой, сваёй унучкай Веранікай, калі яна прыязджае ў вёску і колькі часу жыве там, мама «камшаецца». От жа, думаю, як трапна:

камшающца нібы два Божыя аркушы паперы, каб выгінамі ды рабрынамі рознымі шчыльней прыляпіцца тэкстамі (чытай - сваімі душэўнымі старонкамі).

А якія ў мамы съветлыя забабоны!

Калі трэба ў печы ці грубцы заліць запозыненую галавешку, перад тым, як папрасіць квартачку вады, аваязкова папярэдзіць: «Толькі чысьценкаю нясі, на агонь трэба ліць толькі такую...»

Паставіў саганок з гарачай бульбай...

– Ня стаў на стол!

– Чаму?

– Краты панадворак рыць будуць.

Калі я бяру вадзіцу гатаваць гарбату, маці нясе съвежае вядзерца, каб ня чэрпаў «ападоньне».

А ўвечары, толькі прыехаў на госьці, перасьцілае ложак:

– Сыпі на гэтай радабоці, здаравей, – разраўноўвае зрэбны сувой.

– Мама, – кажу, – каб ты ведала, як мне лёгка дыхаецца дома...

– Ведама ж, тут кожны куток з тобой гаворыць...

А нефарбаваная, адшараваная ды прамытая цёплай вадзіцай столь прыхільна пуцяводзіць кожным сучком-згадкай, як ясныя нябёсы.

Гэтую зацемку я закараціў трохі ня так, як хацеў спачатку. Нашую неафарбаваную столь мама штораз шаравала, мыла, асабліва да вялікіх царкоўных съвятаў, сама. А цяпер ужо ня можа – гады няўмольна бяруць сваё, саслабела. Прыйехаў на адпачынак – павучынне пад бэлькамі, шызы пыл на дошках... Нацеплі вады ў вялізных саганах у печы, і я ўзяўся за анучы. І такой прыемнай падалася мне гэта работа. Да таго ж мама са свайго кутка так натхняльна адгукалася:

– Ты ж, як будзеш над іконкамі ў куце мыць, вадзіцу зъмяні, каб чысьцейшая была...

І пасвятлела аббалонка маёй душы, як тая столь. Ды яшчэ і паэтычны вобраз нарадзіўся: вось яно, маё высокае, самачынна праясьненае неба... Але нешта ўтрымала падчас пісаньня ад такой шчырасці. Праўда, калі прыйехалі на адведкі мае дочки, не ўтрываў, распавёў ім пра свае пачуцьці ды вобразы. А мама ўчула.

– Ай, можа, ня трэба так казаць... – прамовіла ў задуменъні. – Хіба можна столь з нябёсамі раўняць?!

Яшчэ больш палюбіў я Радзіму, калі стаў плаваць па рэчках, балазе, на Віцебшчыне іх шмат. На ракной плыні найлепш адчуваеш сваю прылучанасць да сусьвету, маеш шырэйшы кантэкст ня толькі візуальнага, але і душэўнага сузіраньня ці, калі хочаце, абмацваньня.

Для мяне шчасыце за паваротам, а неза бугром, як для колішніх маёй каханкі.

Згадваю ўражаныні дзядзькі Якуба ад наведваньня ў свой час Францыі. Наракаў класік: грыбоў няма ў Булонскім лесе (гэта ж не знаёмы да кожнай съцежачкі бор пад Стайдзімі), а ў Сене хоць бы адзін лешч...

– Ну, а як французская кухня? –не гублялі надзеі суразмоўцы.

– Якая там кухня... На пяць кілаграмаў паходзеў...

А мама, калі гасыцю ў яе, гатуе і гатуе мне клёцкі. З душамі вядома, а не маленькія, на малацэ, як робяць на той жа Меншчыне (у нас хіба што зредчасу).

Усё ня мог даўмець, адкуль у нашых людзей такая захопленасць гэтымі клёцкамі. Складніц, відаць, шмат, у тым ліку і журботна-абрадавая – бяз клёцаў жа не абыходзяцца ні на адных хаўтурах. Але самая простая, будзённая – трываласць наедку.

Мама распавядала: калі яны, яшчэ маладыя жанчыны, ранічкай выходзілі на калгасную працу, дык выхваляліся адна перад адной, хто колькі клёцак зьеў...

– Я – аж восем... – казала суседка Тося.

Была ў гэтym выхваленыні і маладая бадзёрасць, і просьценъкая хітрасць: маўляў, не сумлявайцесь, падслікавалася як сълед, ня буду адлыніваць у купе, пашчырую наройні.

Мамін татусь Міхалка з Вушаччыны у свой час папярэджваў:

– Калі я, Ірына, прыеду да цябе ў госьці, каб булёну на стале не было! Май на ўзве...

Усё проста: падавай стравы шчыльныя, съяточныя, каб пакрысе у добрай бяседзе напаўняўся шлунак, а ня тое, што адразу і спаўна наліць яго звыклай сялянскай стравай – абы прагнаць адчуваць голаду.

Пісьменнікі, якія зусім ня п'юць, почасту пішуць прыкметна горш, чым піткі. Надта напружваюцца, уважаючы літаратурную работу за даручаную звышай місію. А таго ня ведаюць, што ў вясёлых жылах і слова пульсуюць.

Ляглі мне на душу ў свой час, яшчэ ў юнацтве, вось гэтая радкі рускага паэта Мікалая Ушакова:

Чем продолжительней молчанье,

тем удивительнее речь...

Вось і Валянцін Распушцін у адным інтэрв'ю сказаў: бадай, самая вялікая работа для пісьменніка – маўчаць.

Маўчанье – запаведная прастора часу.

У прыродных запаведніках ёсьць зоны абсалютнага спакою, куды па якіх бы там ні было прычынах нельга заходзіць чалавеку. Ніколі. Гэта немаведама якім чынам адчуваюць звяяры. Ласіхі, напрыклад, калі прысыпее пара, зашываюцца ў гэтая затулкі, каб нарадзіць свайго цяля.

У затулку маўчанья нараджаецца слова. А на людзі яго трэба выносіць на руках, як немаўлятка.

У пару малалецтва быў у маёй вёсцы каваль з дзіўным імем Баніфат. Украінец, які прыбіўся да нашага берага.

Мы, падшыванцы, балазе было дазволена, стаялі шчыльненікі ў кутку маленькой кузьні і лавілі кожны рух захінутага ў скураны хвартух Баніфата. Снапы іскраў, шыпеньне зачырванелага жалеза ў вадзе, вя-

сёлы грукат кувалды і малаткоў, змушанае сапеньне паддуўнога меха – усё абяцала чарадзейства, і адначасна самім ім і было.

Што я, малы, мог ведаць пра маўклівага Баніфата?

А вось жа на дзесяцігоддзі ў памяці засталася найвялікшай для мяне ягоная непаўторнасць – імя Баніфат.

Баніфат! – нібы цяжкая кувалда б'е па спружыністаму лісту жалеза, і ён адгукаецца працяглым поклічам, усім сваім цяжарам дрыжыць на таўшчыні часу, на пераломе на разадзымутага «ф-ф-ф»...

Не прапашчы чалавек, калі ад яго застаецца імя, няхай сабе і ня ўслайленае, няхай сабе вось так, на аблюбаваным ускрайку Логаса.

Мой аднавясковец Міхail Арцёмавіч быў перадавым чалавекам: раней за ўсіх асвоіў першы ў калгасе камбайн, чытаў шмат газетаў, «разъбіраўся ў палітыцы», заўзята парыўся ў лазні, адчайна выпіваў і любіў гаварыць «фігулярльна».

Вось і сваёй састарэлай суседцы Анісьсі, падахвочаны самагонкай, заляпіў аднойчы:

– Хочаш, я скажу табе праўду?

– Ну скажы, Мішачка, скажы...

– Падлюка ты, Анісься, у общым маштабе...

– Няхай сабе, няхай сабе і падлюка, Мішачка, – як мага спакайней адказала хітрамудрая бабуля – абы адчапіўся.

Даўно гэта было. І вось сёньня, як ні дзіўна, я задумаўся над гэтым недарэчна-неабавязковым і даволі съмешным дыялогам. Бо і ў ім, як мне здаецца, пад сподам няўцягнага можна знайсці... логіку. Маўляў, у мяне, Анісься, да цябе, як да суседкі, няма і якога каліва папроку ці дакору, усё ў нас ладком ды радком, але калі ўзяць «общы маштаб», ты ўсё ж, як ні круці, – падлюка. Бо «общы маштаб» паглынае нават абсолют сумлення з усімі яго заснаванымі стагоддзямі патрабавальными запаветамі.

З гадамі, хоцькі ня хоцькі, а раз за разам дакараеш сябе: тады ўчыніў трывожна-сарамлівае, тады – неабачліва прыкрае, тады – дурнотнае, тады, тады, тады...

Падлюка ў «общым маштабе»...

Дзіўна даеца мне гэтая частка літаратурных дзёньнікаў. Быў вельмі цяжкі год, чаго каштавала адно зацягнутае з розных прычынаў выданыне кніжкі... А не магу ж пісаць, пакуль не зацісну ў вокладкі адмераную частку жыцця. Натура... Дзякаваць Богу, ужо трохі ачомаўся, прыехаў на адпачынак да маці ў родную хату, пакрысе заглыбляюся ў стос чистых аркушаў, нібы заходжу ў халаднаватую ваду падчас купанья. Асмельваюся... І адметна: ня шчыльненка засеў за стол, не абапёрся трывала на свой «варштат», а прымасціўся бачком, закінуўшы нага за нагу. Так і пішу штодзень. І, гартаючы свае нататнікі, пакрысе адцэджваю больш вартае ды лаўлю сябе на просыценкай думцы: дзёньнікаве куды слабей сашчыльнена з уяўленнем, чым арыгінальны твор, патрабуе абуджэння, хоць якога перажывання, абнаўлення ў душы. Ці замаруджвання ў стваральным часе, баўлення яго ў яшчэ няспраўданым тэкставым замесе. А гэта прыкметна зморвае. Дык і

прыхінаешся да стала бачком, нібы раённую газету пачытаць, а не, скажам, вершы Віктара Шніпа.

Што хочаш рабі са мной, чытач, а нязводна буду пісаць пра нашыя лепельскія клёцкі – няхай толькі патрапяцца мне якія-небудзь новыя звесткі пра гэтую культавую страву ці ўражаныні апануюць.

...На Дзяды бяз клёцак – аніяк. Узяўся дапамагаць мame рабіць душы – здрабняю сякеркай мясца, падсыпаю насеньне кропу ды іншыя прыправы і, вядома, гутару са сваёй родненкай, якая tym часам ладзіць дзярэнне. Калі падрыхтаваў начынне, вырашыў і душы сам зъляпіць.

– Ці вялікім іх рабіць, вось такім? – пытаюся ў мамы.

– А гэта як багаты, хоць з кулак, – адказвае. – Даўней і маленкімі абыходзіліся, дзярэннем тады таўсьцей абортвалі. І наядаліся. Колькі ўжо ў цябе? Толькі пачаў. Васемнаццаць рабі, у гэтую каструлю акурат столькі лезе. Хаця, не. Дваццаць. Упіхнём. Можа, госьць які надыйдзе...

Вяртаюся з работы. Каля дома сустракае ўжо падвясёлены вечаровым півам сусед:

– Васільевіч, у мяне да цябе два пытаныні.

– Ну, давай...

– Ты ж па ўсёй вобласці ездзіш... Скажы, дзе грыбоў пашукаць? І на якім возеры рыба клюе?

Нікога не люблю гукаць у лесе. Асабліва – жонку.

Пісьменьнік хоцькі-няхоцькі пакрысе становіцца могілкамі кладбішчам сваіх задумаў.

Празаікі – гэта працьвярдзелыя ад ранняга жыцця паэты.

Сьвет ірэальны, кніжна-прыдуманы па сваіх абсягах, відаць, ня меншы за Божы. Шкада, што і там, і тут заглыбіўся так ненамнога. А час падціскае.

Зусім не прываблівае мяне дасьледваныне ў мастацтве вытанчанасыці нялюдскасыці, вычварэнскіх выкрутасаў зламысьніцтва... Нецікава.

З гадамі больш за ўсё прыемна зьдзіўляе і натхніе непаўторнасыць чалавечай дабрыні, узыходжаныне да яе вышыні – як самы адметны і плённы творчы шлях. І сам яго ўвесь час намацваеш і, калі патрапляеш, радуешся, як дзіця, якое бяжыць босымі ступакамі па ўплай съежцы.

Не рабі вялікі запас, каб не сказалі: ну, гэтага табе хопіць да самай съмерці!..

З гадамі губляеш аблуду жыцця – і яно робіцца куды менш цікавым.

Рэцэнзія ад мамы, падчас тэлеперадачы: «Не настаяшчая яна арцістка... Па выхадцы відаць – як вялая...»

Жанчыны ямчэй спакушаны спавіальнасцю асалоды і нават увахаюць яе за браму ў Эдэмскі сад. Цьверазеюць, калі не праточваюцца.

Для мужчынаў гэтая асалода – усяго толькі дзівосная, п'янючая прыкмета тутэйшага жыцьця.

Усё чалавече жыцьцё, асабліва юнацтва – успаміны пра згубленырай.

Прапоначальныя слова – азіміна, усе астатнія – пасыпешлівая ярына...

Мікалай Рубцоў напісаў:

Я забыл, как лошадь запрягают,
И решил ее позапрягать...
Но они неопытных лягают
И до смерти могут залягать.

А я яшчэ ў школьнім малалецтве, калі летам трошкі падзарабляў у калгасе, раптам праясьнена адчуў: каб ня блытацца, трэба на ўсё жыцьцё запомніць, як запрагаць каніску. Галоўнае ж у гэтым – правільна закласыці дугу... І запомніў: падводзіш буланчыка мордай да клеці, а там усьцяж съцыны на драўляных штырах хамуты, сядзёлкі, дугі, кожная на сваім месцы. Заводзіш коніка ў аглоблі (на двары ў радочак – калёсы, брыкі, гарбаркі) і закладаеш дугу справа. А ўсё астатніе, як па нотах. Важна добра засупоніць хамут ды ўзвысіць церазъсядзельнікам аглоблі.

Вядома, можна ўсё запомніць і па куды прасыцейшай схеме. Напрыклад, зусім ня згадваць ранішня мужчынскія галасы, тузаныне коней на тым брыгадным двары... Але ўсё мне гэта міла, як і сама дзяцінства і далучэньяне да дарослай справы. Бацькоўскай. Усё ж такі пажыцьцёвая памяць павінна быць карэністай.

Столькі гадоў прайшло, а не праходзіць адчуваньне таго, што простая сялянская наўкука патрэбна мне і сёньня. Нават калі болей ніколі яе не скарыстаю. Яна фундаментальная, незаменная, як прадвызначанасьць лёсу. Нездарма ж мне наканавана быць не паэтам, як раней заманулася, а празаікам.

Не забуду, як на пісьменніцкім зьвяздзе, калі выбіралі літаратурнае начальства і закіпалі нікчэмныя жарсыці, дзъверы расхінуліся, і ў залу гамонка ўвайшоў Анатоль Сыс. Рукі як мага ўшыркі, у адной – заціснута ў кулак пузелістая бутэлька з недапіткам. І грамазычны голас: прапаную сябе ў літаратурныя верхаводы! Наўкруг абурыліся, зашыкалі: вон!..

Калі Анатоля ня стала на гэтым съвеце, мне згадаліся даўнейшыя павучаныні аднаго съвятара: «Як давядзеца на лесе, каб адагнаць страх, расхініце ўшыркі рукі, крыжовай перакладзінай іх трymайце... Адчуеце напаўняльную сілу».

Сыс, мусіць, адчуваў яе несвядома, хоць і не выпускаў з рукі бутэльку. З такім адчаем, адганяючы дакучлівы страх, ён фанабэрліва абвяшчаў сябе самым высокім дрэвам у людскім лесе. Але выгукнуў у свой час і абачлівае: «Пан лес!»

У нашай вёсцы кажуць:

– От Васіль (Пятрок, Цімка і г. д.) столькі работы за сваё жыцьцё перавярнуў. Столькі работы...

Нібыта і нязграбнае, але вельмі трапнае слова – «перавярнуў». Столькі зямелькі адвалам плужка перавярнуў, столькі пластоў, капешак сена, валкоў збажыны, ды і самаго зерня на таку, бярвенняй, дошак і г. д.

Пераварочваю съпісаны аркуш...

Адам быў і будзе першым ва ўсіх жанчын на съвеце. Усё яны помніяць!..

Зайважыў, што ўжо не пішу, а пражываю на аркушы некаторыя свае тэксты. Відаць, такім чынам ашчаджаю адмераны лёсам час.

Неба плача аблачыннымі парушынкамі. Яны трапляюць табе ў вока і выходзяць сълязьмі...

Люблю кухарыць. На кухні ні на каго не крыўдую, супакойваюся, забываюся на стрэс, не адчуваю сябе адзінокім, бо ведаю, што неўзабаве да мяне далучацца ці сяменікі, ці сябры... І пачуваю сябе шчаслівым беларусам, бо заўсёды поўна насення кропу, кмену, калянды і, вядома, клубняў невыводнай бульбы... Насыпаю ўсяго поўна, перамешваю і прытым згадваю параду Далай-ламы: у каханьні і кулінарыі дзейнічайце на злом галавы!

Чаму ў каханьні я больш абачлівы?..

Кожны раз з расой на кветках праступае лоск адміранння.

Колькі разоў я меў жанчын, якія прыраўноўвалі мяне да пані Літаратуры. Як да звабнай суперніцы. А каб пачытаць што-небудзь услых, зьдзівіць сваёй душэўнай вытанчанасцю – і думаць забудзіся, калі ня хочаш, як каламуць са дна, узыняць раздражнёнасьць, а з ёй і расчараванье звабніцы.

А ў славутым Булгакаўскім рамане Маргарыта, калі бегла, прачытала колькі старонак каханка-літаратара, захоплена – вочы гарашь, вусны дрыжаць – прамовіла: ты Майстра!

І дадала: толькі працуй хутчэй!

Вось такія атрымаліся ў яе завочныя сяброўскія заручыны з пані Літаратурай.

Адным словам, фантастычны раман. І Майстра, і Маргарыта маюць адзін правобраз – Міхаіла Булгакава.

Я больш памятаю з будучыні, чым з мінулага. Дык з гэтай прычыны ня дадзена напісаць гісторычны раман ці хаця б аповесьць. Але чаму так зацята не люблю фантастыку?..

Адзін паэт, а яшчэ, як ні дзіўна, і літаратурны менеджэр, сказаў у мой бок: каб пашырыць вядомасць, трэба напісаць раман. І сам ведаю, але за напружанай штатнай працай ня маю дастаткова вольнага часу і на апавяданьні-карацелькі, а тут жа трэба ўзвышаць будыніну з цяжка-

ўздымных камянюкаў, ці з камлюкаватых, набрыняльных жывіцай бярвенняй. І чаму людзям карціць падоўту жыць у тэксьце і тэкстам? Чаму недастаткова лёгкага, нязмушанага гасціцянья за кубачкам гарбаты? Пісаць коратка, мусіць, усё адно што абdziляць чалавека на маючае адбыцца, падкарочваць ягоны век...

Трэба, трэба пісаць раман! Але ж часу... Ня кажучы ўжо пра талент. А вось жа якія сыціслыя Евангельлі...

А якія бываюць глыбокія афарызмы...

Напісаць бы на старой паперы жыцьцятворны манускрыпт для свайго народу...

Так я думаю. Абы ня думаць пра раман.

Госпадзе, як я дагэтуль ня ведаў французаў! Як нам замінаюць розныя шырока растыражыраваныя клішэ... Вытанчаныя палюбоўнікі, ласыя гурманы... А яны ж, бадай, самыя зацятыя ў съвеце рыбаловы! У паддёвачках, гумавіках, зылініальных на сонцы кяпурках сунуцца і сунуцца штодзень уздоўж рэк, рассаджваюцца па берагах азёр, выходзяць на хісткіх катэрах у мора... І ніколі ня маюць расчараўваньня! Спаймае каторы зусім маленькую рыбінку і ўсё адно цмокает языком ад задавальнення:

– Такая маленькая, зусім маленькая, але такая прыгожая! Надзвычай!

І далікатна, з рук выпускае аточанае плаўнікамі стварэнне на струменістую волю.

А можа, і знарок так кажа, дзеля суцешлівасці: маўляў, нездарма бавіў час – прыгажосць спаймаў, а гэта ня горш, чым наедак.

А то і без адной рыбінкі дамойкі сыходзяць. Щасціце ад гэтага не залежыць.

Прыемна, што трошкі на такога француза падобны і я.

З усіх хваробаў толькі адну выбраў бы сам – марскую. Каб душу палекаваць...

У дзяцей менш грахоў, чым у бацькоў. А мы іх вучым, вучым...

Пражывалі жыцьцё, перажывем і съмерць.

Адна жанчына, якую я кахаў, дастаткова мелася і з іншымі мужчынамі. А я ж праз яе адлюстраваўся, адбыўся, вызначыў месца сваёй душы ў людской супольнасці. Усё было так непаўторна. У tym ліку і таму, што яна аднойчы сказала: толькі з табой я адчула сябе жанчынай.

І чаму ж мне так хацелася, каб пры нашай даверлівасці і шчырасці каханая расказала, а як было з тымі, чаму ж яны так ня спраўдзіліся?

Ну што за дзівак чалавек! Нават самага шчымліва-інтymнага, непаўторна-асабістага яму недастаткова для метафізічнага спраўджваньня на гэтым съвеце. Абавязкова патрэбна людское пацвярджэнне. Няхай сабе і зусім прыкрае, зусім неабавязковое.

Чым лепиш пачынаеш пісаць, tym больш стрыманымі становяцца сябры-літаратары.

Жанчыны любяць гумарлівых, вострадумных мужчынаў. А нас такія жанчыны (гумарлівыя і вострадумныя) даводзяць да разгубленасці.

У сталіцах, дзе шмат уладна-дзяржаўных будынкаў, мне няўтульна. Пачуваеш сябе абдзеленым на адзіноту.

Як удумліва знайдзенае літаратурнае прозвішча – Зілаў! Зусім выразна акрэслена асацыяцыя з абрэвіятурай аўтамабільнага завodu, але яна не ўзынікае. Наадварот, як толькі крыху заглыбішся ў твор, міжволі пачынаеш адчуваць поўную адпрэчанасць ад просьценкіх, па ўсяму відаць, наўмысна пазначаных асацыятыўных повязяў. Падманлівия яны! І зьвяртаеш увагу: прозвішча аўтара гучыць нібы ва ўнісон – Вампілаў...

Чым больш ахоплены якой-небудзь аблудай, тым паўнейшым на разасць здаецца жыцьцё. Спазнаную існасьць съвету хочацца перачакаць, як дрэвы бяз лісцяў...

Мама давяраеца сябру «па сакрэту», каб не пераказваў мне – крый Божа, пакрыўджуся:

– У Сяргея новая кніжка больш глыбокая, чым папярэдняя. Але ж у яго ў кожным апавяданні п’юць. Цяпер жа з гэтym боруцца... Ды і людзі могуць падумаць: па ўсім відаць, і сам ты піток, малец.

У матулі і ў прасторы літаратурна ўяўленага сыноўскі нагляд за мной. І, вядома ж, перасыярога: усе «боруцца» з зялёным цмокам, а ён, атрымліваецца, насуперак дзяржаўным заходам. І слоўца не павінна быць «проці ўласці»!

Патэлефанаваў маме, нечакана, дык першае, што яна сказала:

– Зараз, сынок, толькі хлеб у роце даем.

І мяне адразу падвесілі гэтая ненаўмысная дакладнасьць: ня ўвесь хлеб, што на стале, а толькі той, што ў роце, маўляў, зараз пагамонім...

А потым сэрца сцялялася мілажальна: у мамы ўсё яшчэ добра ў памяці гады, калі хлеб быў галоўным наедкам. Вось і напішы тут «ненаўмысна»...

Толькі крывадушнікі адразу, лёгка адказваюць на жаночае пытанье: «Ты мяне кахаеш?» Яно ж заўсёды недарэчнае. Калі кахаеш, – няма патрэбы пра гэта казаць – пацалуеш, прылашчыш... Калі не, сумеешся: і чаму яна змушае да няшчырасці?

А ёй ўсё хочацца і хочацца атрымаць правільны адказ словамі.

У жанчыны свой съвет нараджаеца ў жываце. Ёй даволі падabenства з Усюдыйным праз вузкае. А мужчына мкнецца самачынна ўвасобіць высокі Узор цалкам. Больш за ўсё прыгнечваюць няўдала атрыманыя копіі фрагментаў. Пра цэлае і думаць не выпадае.

Зарок: ніколі не гавары з каханай жанчынай пра палітыку і не чытай ёй сваіх твораў. Нават урывачакаў.

Сон у юнацтве – вымушанае, але лёгкае запавольванье ў несвя-

домасьці, каб не пераблытаць дні; у старасьці – ціхая, хоць і амаль урачыстая, шчасльвіа спланаваная сустрэча яшчэ аднаго дня.

Хто доўга і ўпарты лечыцца, той доўга й жыве.

У абкладны дождж съцішана, нерухома, нібы агаломшаныя, стаяць пад цуркамі імклівых крапляў антылопы, алені, буйвалы, каровы... Мусіць, слухаюць, як расыце трава... Ніхто ня можа пражыць на съвеце бяз музыкі.

Уільям Шэкспір і Мігель Сервантэс памёрлі аб адзін дзень – 23 красавіка 1616 году. Усё адно як наўмысна ўчыненая для чалавецтва прыкрасасьць.

Як неабачліва напісаў Ігар Бабкоў: «Мы ўсе пачатыя ўнаучы...» Ой ня ўсе цергяць да ночы, ой ня ўсе!

Калі буду паміраць, дай Божа, дзеля палёгкі ўспомніць пажадна-съпешныя любошчы ў сумёце, сънежнай ноччу ў бязлюдным парку... І тое, што было зусім ня холадна. Зусім.

